

door Willem Verstraaten

Luchtkastelen op aards fundament

De filosoof voor de ingang van De Rode Hoed, waar hij begin juni 2005 sprak tijdens een door Amsterdamse loges georganiseerd symposium over rituelen. "Rituelen zijn de poort tot het sublieme."

Als een echte tempel – het woord is afgeleid van het Latijnse 'templum', een sacrale open plek in de natuur – ligt het internationaal cultureel centrum van Salauna in de visualisatie van de architect organisch in de ruig begroeide heuvels van Noord-Sardinië genesteld. Een visionaire ervaring moet de bezoeker daar ten deel vallen; dat wordt duidelijk uit de meeslepende wijze waarop de geestelijke vader van het project erover vertelt. Fons Elders: "Managers, beleidsmakers, wetenschappers, denkers en kunstenaars kunnen elkaar wederzijds inspireren met hun ideeën over de publieke zaak en zo bijdragen aan de verwezenlijking van een nieuwe maatschappij."

Fons Elders brengt als filosoof een verbinding tussen ratio en mystiek tot stand. "Hier in de polder heb je een onbelemmerd uitzicht, en dat moeten we ook in de maatschappij zoeken."

Huize Piranesi heet het leef-, denk- en werkcomplex dat Fons Elders in en rond een klassieke stolpboerderij aan de IJsselmeerdijk in Warder heeft geschapen. Het labyrint van eindeloos in elkaar overlopende kelders, zalen, gewelven, gangen en trappen dat de etsen van de Italiaanse renaissancekunstenaar vult, zou een beeld kunnen zijn van het rusteloze brein van de filosoof. Met soms onnavolgbare associaties brengt Fons Elders zo ongeveer alle filosofische, religieuze en artistieke denkbeelden van de hele wereld en van alle tijden met elkaar in verband.

Praten met Fons Elders is balanceren op het puntje van je stoel: de filosoof spuit een spervuur van ideeën en illustreert ze met een caleidoscoop van boeken, artikelen, afbeeldingen en websites. Het is duidelijk: hier is een renaissance-mens aan het woord, niet iemand die zich gedwee in een specialistisch hokje laat duwen. Dat voorbeeld zouden velen moeten volgen, vindt Fons Elders, en op dat idee is het project gegrondvest waarvan hij hoopt dat het dit jaar van een luchtkasteel tot in concrete werkelijkheid transformeert.

Avantgarde

Fons Elders heeft al eerder een vernieuwend bouwwerk figuurlijk van de grond getild: het Vierwindenhuis in Amsterdam, waarin particulier wonen een spiritueel geïnspireerde dimensie kreeg. Dat dit huis er in de jaren tachtig echt is gekomen en internationaal de aandacht heeft getrokken, helpt bij de besprekingen met investeerders en beleggers; die moeten het financiële fundament leggen onder het nieuwe conferentieoord op Sardinië en onder het tweede soortgelijke project dat Elders ontwikkelt bij Sinalunga in Toscane.

De filosoof heeft niet met zijn hoofd in de wolken gezeten bij het bedenken van de formule: in Salauna worden niet alleen vooraanstaande figuren uit bedrijfsleven, overheden en kunsten verwelkomd voor de uitwisseling

Filosoof Fons Elders zet geestelijke bouwwerken om in tastbare werkelijkheid

“We hebben een paradigmawisseling nodig.”

en overdracht van ideeën, maar er is ook een groot aantal kamers voorzien voor toeristen op zoek naar iets bijzonders; het conferentieoord ligt tenslotte niet ver van de Costa Smeralda van Sardinië, aan de voet van de berg Limbara en naast een natuurreservaat van twintig-duizend hectare. Maar de toeristische gasten krijgen meer mee dan natuurschoon. In het conferentieoord kunnen ze niet om de ideeën heen waarvan het in de visie van Fons Elders moet zinderen. “Er worden permanent enkele tientallen ‘chairs’ bezet door specialisten in verschillende disciplines uit de hele wereld, uit de wetenschap, het management, de beeldende kunst, de communicatie, het cultuurbeleid en niet te vergeten de muziek; musici vormen een avantgarde die in de oren en de harten van de mensen kan doordringen. In het oude landschap van Sardinië kunnen mensen als vogels van velerlei pluimage een paar dagen neerstrijken in een sfeer die verleidt tot diepgaande en creatieve contacten. In Salauna ontmoeten Mozart en Niels Bohr elkaar.”

Renaissance

Rondom de ‘chairs’ kunnen steeds wisselende groepen ontstaan van mensen die tijdelijk in het centrum te gast zijn. “Ik heb voor de locatie niet voor niets gekozen voor het hart van Europa; het idee is tenslotte dat we een soort renaissance van Europa nodig hebben. We moeten uit de lethargie komen; er vindt een vergrijzing plaats, niet alleen demografisch, maar ook cultureel. We moeten ons verdiepen in de vraag wat de natiestaten uit de negentiende eeuw verbindt en verdeelt. Daarvoor willen we de grote verhalenvertellers uit Riga, uit Athene, uit Istanbul bijeenbrengen.” Het is de bedoeling dat er niet alleen Europeanen komen, maar ook mensen uit Azië, Amerika, de andere continenten. “En net als in het Vierwindenhuis is het de bedoeling dat er altijd drie generaties bijeen zijn. Je moet mensen hebben die nog de ervaringen van de Tweede Wereldoorlog meedragen, maar ook de jongeren van nu.” De zakelijke ruggengraat van het project in Salauna dat al zo inspirerend vorm heeft ge-

kregen op de tekentafel van architect Michele Saeë, moet gevormd worden door het bedrijfsleven. “Bedrijven die als sponsor optreden, krijgen de beschikking over de faciliteiten van het centrum voor eigen bijeenkomsten. Het mooie is dat die mensen in de publieke ruimte dan weer in aanraking komen met de specialisten die de ‘chairs’ bezetten en met de andere gasten, en zo nieuwe ideeën kunnen opdoen. Daarmee kunnen wij weer iets terugdoen voor de sponsors.”

Nieuw paradigma

Fons Elders is niet in de eerste plaats projectontwikkelaar maar filosoof. Aan het ontmoetingscentrum op Sardinië ligt een visie ten

grondslag: nieuw spiritueel en sociaal perspectief bieden. “We hebben een nieuw paradigma nodig,” stelt de begeesterde bedenker van het project. “Daarvoor is een stroom van nieuwe ideeën nodig, van mensen met uiteenlopende achtergronden. In het centrum willen we een soort organisch netwerk van ‘free spirits’ creëren en laten groeien. Van de gasten vragen we open te staan voor de ideeën van anderen, zodat er een soort kruisbestuiving kan ontstaan, net zoals in een vrijmetselaarsloge. In een wisselwerking op niveau kan zo een nieuwe publieke moraal ontwikkeld worden.” Het nieuwe paradigma moet volgens Fons Elders ook een nieuwe visie op Europa omvatten. “Ik ben nu bezig met een boek over het Europa

“Wie werkelijk nadenkt, heeft geen last van ideeën.”

gaande emotionele en esthetische verschillen in de waardesystemen van de wereld en van hun diverse kwaliteiten. De wereld wordt steeds kleiner, en de gesloten continenten van waardesystemen komen steeds heftiger met elkaar in botsing. Ideeën om die tegenstellingen in harmonie te brengen, zijn veel waard, ook in geld gemeten. Grote bedrijven die wereldwijd opereren, krijgen steeds meer te maken met die tegenstellingen. Wij willen een verschuiving teweegbrengen. Door de verschillen te leren begrijpen en te respecteren, kun je een globaal werkzaam geheel realiseren.” Het nieuwe paradigma moet volgens Fons Elders ook een nieuwe visie op Europa omvatten. “Ik ben nu bezig met een boek over het Europa

in wording. Iedere Europeaan draagt een visie op Europa met zich mee. Maar de oude concepten zijn aan verandering toe. In een vijftal grote hoofdstukken ga ik mijn ideeën daarover uiteenzetten. Allereerst inventariseer ik de ‘values’, de deugden en paradigma’s van het oude Europa. Dan komen de onderlinge betrekkingen tussen de lidstaten aan de orde. Vervolgens de relatie met de Verenigde Staten. Dan de plaats van de islam in verhouding tot onze traditie. En in het laatste hoofdstuk wordt Europa in de trend naar globalisering geplaatst. Landen als China en Brazilië zijn sterk in opkomst. De voormalige Europese koloniën hebben een enorme dynamiek, die gaan ons verre overvleugelen. Kijk naar India: jonge Indiërs zijn in staat in twee talen te dromen, dat zijn de echte kosmopolieten; die gaan ook China overtreffen.”

Harmonie

Concreet bouwen, geïnspireerd door een spirituele werkelijkheid: het is een kernachtige beschrijving van wat de vrijmetselaar probeert te doen én van wat Fons Elders gerealiseerd heeft in zijn leven. Het is dan ook eigenlijk verrassend dat hij de poort van de loge nog niet is binnengegaan. “Maar ik voel mij zeer verwant met de vrijmetselarij. Rituelen zijn de poort tot het sublieme. Dat was ook het thema van mijn afscheidsoratie in 2001 als hoogle-raar in de theorie van de levensbeschouwing aan de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht. Het sublieme en het schone zijn in onze cultuur ontkoppeld geraakt. De westerse wereld koestert sinds de jaren tachtig een levensstijl en een esthetiek waarin nauwelijks plaats is voor het sublieme, het verticale, de dood, de leegte. De obsessie om hoge winstcijfers te behalen verdringt alle andere belangen en waarden. Het beursnieuws klinkt dag in dag uit even gejaagd als de vliegende galop van het paard in Schuberts ‘Erlkönig’. We moeten weer leren denken in polariteiten; alles is gedigitaliseerd, maar we zouden het analoge weer terug moeten vinden. Als je Mars en Venus kunt koppelen, krijg je een kind dat Harmonie heet. We moeten de kunst van het dromen weer ontdekken. Ik ben een groot dromer; ik probeer achter de werkelijk-

heid achter de zichtbare orde te komen. Wie werkelijk nadenkt, heeft geen last van ideeën. Wie de absolute waarheid over God verkondigt, pleegt in feite godslastering.” De hartstocht van Fons Elders voor een bezield wereld is niet geluwd met het verstrijken der jaren. “Ik zeg allang niet meer hoe oud ik ben; de Dogon wisten ook niet hoe oud ze waren. Mijn energie werkt alleen maar beter sinds ik niet zoveel meer hoeft te vergaderen. Mijn heftige nieuwsgierigheid wordt steeds opnieuw geprikkeld. Ik leef vanuit de filosofische positie van het ‘panta rhei’ van Heraclitus: het besef van een permanente stroom, fantastisch. Als je op de afdeling intensive care van het Anthoni van Leeuwenhoekhuis komt, begrijp je iets van het ‘festina lente’, haast je langzaam.”

Legpuzzel

Fons Elders wil niet de zoveelste wijze zijn. “De taal is mijn diepe passie, maar ik wil die transformeren tot ruimte. Ideeën zijn mooi, maar hoe overtuig je anderen, wat doe je ermee? Ik wil bouwen! Als gymnasiast van de oude stempel ben ik diep doordrongen van de geschiedenis van de filosofie. Maar in onze tijd komen de diepe tegenstellingen in de traditionele filosofieën naar boven. Als je diep door-denkt, val je over de rand van je eigen wereld, naar het boeddhisme, naar het soefisme. Waardesystemen kun je niet dwingend opleggen. Ik heb ingezien dat het Europese permanente messianistische vooruitgangsidee veel schade heeft aangericht; dat komt bijvoorbeeld tot uiting in de ecologie, waarin we een nieuw evenwicht moeten vinden. Ik probeer eenzelfde soort verbinding te leggen als die vrijmetselaren nastreven. “We zijn stukjes in een enorme legpuzzel, we moeten leren onze plaats te vinden in een nieuwe structuur. De ideale wereld zal er niet komen. Maar als ik er iets aan kan bijdragen dat tragedies als die van de twintigste eeuw in de toekomst voorkomen kunnen worden, ben ik een gelukkig mens. De samenleving moet weer een continuüm worden, een samenhangend geheel, geen verzameling losse brokken.” Een inspirerende opdracht, ook voor vrijmetselaren, met hun opdracht hun individuele bouwstenen samen te voegen in een symbolisch maatschappelijk bouwwerk.

Bouwen is voor Fons Elders zowel in concrete als in overdrachtelijke zin belangrijk.

“We hebben een paradigmawisseling nodig.”

en overdracht van ideeën, maar er is ook een groot aantal kamers voorzien voor toeristen op zoek naar iets bijzonders; het conferentieoord ligt tenslotte niet ver van de Costa Smeralda van Sardinië, aan de voet van de berg Limbara en naast een natuurreservaat van twintig-duizend hectare. Maar de toeristische gasten krijgen meer mee dan natuurschoon. In het conferentieoord kunnen ze niet om de ideeën heen waarvan het in de visie van Fons Elders moet zinderen. “Er worden permanent enkele tientallen ‘chairs’ bezet door specialisten in verschillende disciplines uit de hele wereld, uit de wetenschap, het management, de beeldende kunst, de communicatie, het cultuurbeleid en niet te vergeten de muziek; musici vormen een avantgarde die in de oren en de harten van de mensen kan doordringen. In het oude landschap van Sardinië kunnen mensen als vogels van velerlei pluimage een paar dagen neerstrijken in een sfeer die verleidt tot diepgaande en creatieve contacten. In Salauna ontmoeten Mozart en Niels Bohr elkaar.”

Renaissance

Rondom de ‘chairs’ kunnen steeds wisselende groepen ontstaan van mensen die tijdelijk in het centrum te gast zijn. “Ik heb voor de locatie niet voor niets gekozen voor het hart van Europa; het idee is tenslotte dat we een soort renaissance van Europa nodig hebben. We moeten uit de lethargie komen; er vindt een vergrijzing plaats, niet alleen demografisch, maar ook cultureel. We moeten ons verdiepen in de vraag wat de natiestaten uit de negentiende eeuw verbindt en verdeelt. Daarvoor willen we de grote verhalenvertellers uit Riga, uit Athene, uit Istanbul bijeenbrengen.” Het is de bedoeling dat er niet alleen Europeanen komen, maar ook mensen uit Azië, Amerika, de andere continenten. “En net als in het Vierwindenhuis is het de bedoeling dat er altijd drie generaties bijeen zijn. Je moet mensen hebben die nog de ervaringen van de Tweede Wereldoorlog meedragen, maar ook de jongeren van nu.” De zakelijke ruggengraat van het project in Salauna dat al zo inspirerend vorm heeft ge-

kregen op de tekentafel van architect Michele Saeë, moet gevormd worden door het bedrijfsleven. “Bedrijven die als sponsor optreden, krijgen de beschikking over de faciliteiten van het centrum voor eigen bijeenkomsten. Het mooie is dat die mensen in de publieke ruimte dan weer in aanraking komen met de specialisten die de ‘chairs’ bezetten en met de andere gasten, en zo nieuwe ideeën kunnen opdoen. Daarmee kunnen wij weer iets terugdoen voor de sponsors.”

Nieuw paradigma

Fons Elders is niet in de eerste plaats projectontwikkelaar maar filosoof. Aan het ontmoetingscentrum op Sardinië ligt een visie ten

grondslag: nieuw spiritueel en sociaal perspectief bieden. “We hebben een nieuw paradigma nodig,” stelt de begeesterde bedenker van het project. “Daarvoor is een stroom van nieuwe ideeën nodig, van mensen met uiteenlopende achtergronden. In het centrum willen we een soort organisch netwerk van ‘free spirits’ creëren en laten groeien. Van de gasten vragen we open te staan voor de ideeën van anderen, zodat er een soort kruisbestuiving kan ontstaan, net zoals in een vrijmetselaarsloge. In een wisselwerking op niveau kan zo een nieuwe publieke moraal ontwikkeld worden.” Het nieuwe paradigma moet volgens Fons Elders ook een nieuwe visie op Europa omvatten. “Ik ben nu bezig met een boek over het Europa

“Wie werkelijk nadenkt, heeft geen last van ideeën.”

gaande emotionele en esthetische verschillen in de waardesystemen van de wereld en van hun diverse kwaliteiten. De wereld wordt steeds kleiner, en de gesloten continenten van waardesystemen komen steeds heftiger met elkaar in botsing. Ideeën om die tegenstellingen in harmonie te brengen, zijn veel waard, ook in geld gemeten. Grote bedrijven die wereldwijd opereren, krijgen steeds meer te maken met die tegenstellingen. Wij willen een verschuiving teweegbrengen. Door de verschillen te leren begrijpen en te respecteren, kun je een globaal werkzaam geheel realiseren.” Het nieuwe paradigma moet volgens Fons Elders ook een nieuwe visie op Europa omvatten. “Ik ben nu bezig met een boek over het Europa

in wording. Iedere Europeaan draagt een visie op Europa met zich mee. Maar de oude concepten zijn aan verandering toe. In een vijftal grote hoofdstukken ga ik mijn ideeën daarover uiteenzetten. Allereerst inventariseer ik de ‘values’, de deugden en paradigma’s van het oude Europa. Dan komen de onderlinge betrekkingen tussen de lidstaten aan de orde. Vervolgens de relatie met de Verenigde Staten. Dan de plaats van de islam in verhouding tot onze traditie. En in het laatste hoofdstuk wordt Europa in de trend naar globalisering geplaatst. Landen als China en Brazilië zijn sterk in opkomst. De voormalige Europese koloniën hebben een enorme dynamiek, die gaan ons verre overvleugelen. Kijk naar India: jonge Indiërs zijn in staat in twee talen te dromen, dat zijn de echte kosmopolieten; die gaan ook China overtreffen.”

Harmonie

Concreet bouwen, geïnspireerd door een spirituele werkelijkheid: het is een kernachtige beschrijving van wat de vrijmetselaar probeert te doen én van wat Fons Elders gerealiseerd heeft in zijn leven. Het is dan ook eigenlijk verrassend dat hij de poort van de loge nog niet is binnengegaan. “Maar ik voel mij zeer verwant met de vrijmetselarij. Rituelen zijn de poort tot het sublieme. Dat was ook het thema van mijn afscheidsoratie in 2001 als hoogle-raar in de theorie van de levensbeschouwing aan de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht. Het sublieme en het schone zijn in onze cultuur ontkoppeld geraakt. De westerse wereld koestert sinds de jaren tachtig een levensstijl en een esthetiek waarin nauwelijks plaats is voor het sublieme, het verticale, de dood, de leegte. De obsessie om hoge winstcijfers te behalen verdringt alle andere belangen en waarden. Het beursnieuws klinkt dag in dag uit even gejaagd als de vliegende galop van het paard in Schuberts ‘Erlkönig’. We moeten weer leren denken in polariteiten; alles is gedigitaliseerd, maar we zouden het analoge weer terug moeten vinden. Als je Mars en Venus kunt koppelen, krijg je een kind dat Harmonie heet. We moeten de kunst van het dromen weer ontdekken. Ik ben een groot dromer; ik probeer achter de werkelijk-

heid achter de zichtbare orde te komen. Wie werkelijk nadenkt, heeft geen last van ideeën. Wie de absolute waarheid over God verkondigt, pleegt in feite godslastering.” De hartstocht van Fons Elders voor een bezield wereld is niet geluwd met het verstrijken der jaren. “Ik zeg allang niet meer hoe oud ik ben; de Dogon wisten ook niet hoe oud ze waren. Mijn energie werkt alleen maar beter sinds ik niet zoveel meer hoeft te vergaderen. Mijn heftige nieuwsgierigheid wordt steeds opnieuw geprikkeld. Ik leef vanuit de filosofische positie van het ‘panta rhei’ van Heraclitus: het besef van een permanente stroom, fantastisch. Als je op de afdeling intensive care van het Anthoni van Leeuwenhoekhuis komt, begrijp je iets van het ‘festina lente’, haast je langzaam.”

Legpuzzel

Fons Elders wil niet de zoveelste wijze zijn. “De taal is mijn diepe passie, maar ik wil die transformeren tot ruimte. Ideeën zijn mooi, maar hoe overtuig je anderen, wat doe je ermee? Ik wil bouwen! Als gymnasiast van de oude stempel ben ik diep doordrongen van de geschiedenis van de filosofie. Maar in onze tijd komen de diepe tegenstellingen in de traditionele filosofieën naar boven. Als je diep door-denkt, val je over de rand van je eigen wereld, naar het boeddhisme, naar het soefisme. Waardesystemen kun je niet dwingend opleggen. Ik heb ingezien dat het Europese permanente messianistische vooruitgangsidee veel schade heeft aangericht; dat komt bijvoorbeeld tot uiting in de ecologie, waarin we een nieuw evenwicht moeten vinden. Ik probeer eenzelfde soort verbinding te leggen als die vrijmetselaren nastreven. “We zijn stukjes in een enorme legpuzzel, we moeten leren onze plaats te vinden in een nieuwe structuur. De ideale wereld zal er niet komen. Maar als ik er iets aan kan bijdragen dat tragedies als die van de twintigste eeuw in de toekomst voorkomen kunnen worden, ben ik een gelukkig mens. De samenleving moet weer een continuüm worden, een samenhangend geheel, geen verzameling losse brokken.” Een inspirerende opdracht, ook voor vrijmetselaren, met hun opdracht hun individuele bouwstenen samen te voegen in een symbolisch maatschappelijk bouwwerk.

Bouwen is voor Fons Elders zowel in concrete als in overdrachtelijke zin belangrijk.

“In Salauna ontmoeten Mozart en Niels Bohr elkaar.”